

ПОНЯТТЯ ТА СКЛАД ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ В КОНТЕКСТІ ПОЛОЖЕНЬ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

УДК 341.322.5

Постановка проблеми. Дослідженням проблематики визначення правового розуміння категорії воєнний злочин в міжнародній кримінально-правовій науці займалася провідна верства представників наукових шкіл різного спрямування та поглядів. Та все ж враховуючи часті підходи до різнотлумачення даної категорії, дане питання потребує подальшого дослідження та уніфікації підходів до визначення категорії Воєнний злочини. Перше визначення, яке становить собою основу більшості підходів до визначення поняття категорії Воєнний злочин наведено в тлумачному словнику міжнародного кримінального права. Так в даному документі під воєнним злочином слід розуміти порушення норм міжнародного гуманітарного права, що відбувається в період бойових дій. Дане визначення на практиці породжує більше питань а ніж відповідей, оскільки з його суті ми не можемо зробити висновку про те, які саме склади правопорушень охоплюються положенням Воєнний злочин і якого ступеня тяжкості повинні бути діяння для віднесення їх до даної категорії. Професор А.Ю. Скуратова в своїх працях неодноразово зазначає, що категорія воєнних злочинів є широким поняттям і в неї входять як і порушення законів і звичаїв війни, так і порушення інших міжнародних нормативно-правових актів, які покликані врегулювати дії держав з питань війни та миру, зокрема серед таких і Женевська конвенція 1949 року, а також низка Додаткових протоколів від 1977 року а також інші міжнародні нормативно-правові акти [6, с.158.159]. Професор Р.А. Адельханян стверджував що воєнним злочином виступає кримінально кране діяння, яке проявляється в порушенні встановлених керівними та основоположними принципами міжнародного гуманітарного права правил ведення

бойових дій в процесі внутрішньо-державного та міжнародного збройних конфліктів, кримінальна відповідальність за які визначена актами міжнародного кримінального права та національного кримінального законодавства.

Проводячи теоретичний аналіз норм міжнародного та національного законодавства у сфері питань війни та миру можемо сміливо сформулювати позицію, згідно з якою під воєнним злочином можна розуміти порушення встановлених нормами міжнародного кримінального права а також положеннями Женевської конвенції та додатковими протоколами до неї правил ведення бойових дій, що проявляються в сукупності діянь, які прямо чи опосередковано виступають порушенням основних принципів правового статусу людини та громадянина, і таке правопорушення тягне за собою відповідальність, вид і міра якої визначаються нормами міжнародного кримінального права та актами національного кримінального законодавства.

Серед вітчизняних науковців немає єдиного підходу до розуміння категорії Воєнного злочину, основні розбіжності правового розуміння даної категорії полягають у тому, що практично кожен науковець-дослідник старається сформулювати своє, якісно відмінне визначення даної категорії. Так професор В.М. Лисик сформулював визначення воєнного злочину, згідно з яким воєнним злочином виступає діяння, яке вчиняється суб'єктом міжнародного або внутрішньо національного збройного конфлікту (комбатантом) та прирівняними до них особами, або ж щодо них цивільними особами і полягає в грубому порушенні норм міжнародного гуманітарного права, проявляється в масовому та грубому порушенні прав та свобод осіб, які беруть участь у збройному конфлікті або ж осіб які не є учасниками бойових дій, але перебувають у районі їх проведення [8, с.120].

Багатогранність підходів до розуміння категорії військові злочини проявляється в відсутності в нормах міжнародного кримінального права єдиного визначення поняття воєнного злочину, натомість ми маємо чітко визначений нормами актів міжнародного гуманітарного права перелік кримінально караних діянь, які виступають військовими злочинами та за які передбачена відпо-

відальність згідно з нормами міжнародного кримінального права. Одним з проявів воєнних злочинів виступає порушення законів та звичаїв війни, що в свою чергу на наш погляд уособлює собою поняття військовий злочин, хоча враховуючи положення національної кримінально-правової доктрини виступає лише підвидом воєнних злочинів. На наш погляд відсутність в нормах міжнародного кримінального права положень, які б чітко наводили визначення порушення законів та звичаїв війни створює широкий спектр підходів до визначення даного поняття в доктрині міжнародного гуманітарного права та національного законодавства України. Предметом нашого дослідження виступає комплексний аналіз положень міжнародного гуманітарного права та Римського статуту Міжнародного кримінального суду які стосуються визначення поняття Воєнний злочин а також його аналіз через призму суб'єктивних та об'єктивних ознак кримінального правопорушення міжнародного характеру.

Постановка завдання. Метою статті є визначення поняття та сутності категорії воєнний злочин через призму дослідження об'єктивних та суб'єктивних ознак воєнного злочину, як грубого порушення норм міжнародного гуманітарного права.

Виклад основного матеріалу. Юридично грамотне визначення поняття воєнного злочину, яке наявне в міжнародному кримінальному праві містить його обов'язкові юридичні та соціальні ознаки. Для реального застосування положень міжнародного кримінального права у випадку виявлення воєнного злочину є необхідність встановити відповідність вчиненого діяння приписам норми міжнародного гуманітарного права, яка передбачає відповідальність за вчинення конкретного воєнного злочину. Тобто в кожному конкретному випадку виявляється необхідність проведення кримінально-правової кваліфікації діяння і вже на основі такої кваліфікації діяння потрібно вибрати норму міжнародного гуманітарного права, яка підлягає застосуванню. Норми міжнародного кримінального права містять так звану юридичну абстракцію, яку в теорії кримінального права України прийнято називати складом злочину [3, с.14-15].

Традиційно під складом кримінального правопорушення прийнять розуміти сукупність юридично обумовлених об'єктив-

них та суб'єктивних ознак, які характеризують суспільно-небезпечне діяння як кримінальне правопорушення. Для наявності в діях особи складу кримінального правопорушення необхідним є встановлення об'єкту, об'єктивної стороною, суб'єкту та суб'єктивної сторони кримінального правопорушення а також визначення відповідності встановлених ознак ознакам конкретного кримінального правопорушення, які передбачені нормами міжнародного кримінального права а також положеннями кримінального законодавства. Аналіз практики застосування положень міжнародного гуманітарного права дає нам можливість сформулювати висновок, що кожен злочин міжнародного характеру характеризується наявністю чотирьох обов'язкових ознак: явна небезпека заподіяння шкоди нормам міжнародного правопорядку, протиправність вчиненого діяння, винність вчиненого правопорушення а також наявність індивідуального підходу до визначення виду та міри відповідальності.

Слід зазначити, що дане положення про склад міжнародного правопорушення співзвучне з положеннями Статуту Міжнародного кримінального суду, оскільки в даному нормативно-правовому акті йде мова про склад воєнного злочину як про саму сутність (прояв) воєнного злочину як порушення норм міжнародного гуманітарного права. Знову ж таки, відзначимо, що з урахуванням множинності міжнародних нормативно-правових актів, які визначають різновиди та конкретні склади воєнних злочинів в різних нормативно-правових актах міжнародного гуманітарного права, і при цьому можемо зазначити, що склади конкретних військових злочинів можуть бути передбачені одночасно декількома нормативно-правовими актами, такими як Женевська конвенція та Додаткові протоки до неї а нерідко і в положеннях Римського статуту Міжнародного кримінального суду [5, с.281]

З вище викладеного можна зазначити, що склад міжнародного воєнного злочину представляє собою сукупність об'єктивних та суб'єктивних ознак наявність у діянні особи яких свідчить про факт вчинення міжнародного воєнного злочину. Оскільки к уже нами зазначалося в міжнародному кримінальному праві ми простежуємо множинність міжнародних нормативно-правових актів,

які покликані врегулювати питання відповідальності за воєнні злочини ми можемо говорити про наявність типової для кримінально-правової науки позиції про розподіл складів міжнародних воєнних злочинів на формальні та матеріальні.

Значення складу воєнного злочину за міжнародним кримінальним правом важко переоцінити, оскільки він полягає перш за все у правильній юридичній оцінці вчиненого діяння, що матиме наслідком застосування положень міжнародного кримінального права. Провідним завданням міжнародного гуманітарного права забезпечення міжнародного правопорядку можна отримати висновок, що основним об'єктом воєнних злочинів виступає міжнародний (світовий) правопорядок. Наступним питанням виступає що ж саме розуміти під міжнародним правопорядком, і тут ми можемо з впевненістю погодитися з думкою провідних науковців у сфері дослідження проблематики воєнних злочинів та збройних конфліктів, які визначають міжнародний правопорядок як уся сукупність благ та законних інтересів людини, яка охороняється нормами міжнародного гуманітарного права [2, с.103]

Така правова конструкція міжнародного правопорядку є надзвичайно важливою, оскільки нею визначається основний базис прав, свобод та законних інтересів, а саме такі інтереси, як забезпечення і охорона особистості, підтримання миру та розвитку людства, світової економіки, внутрішньо-державної та міжнародної безпекової сфери. Виходячи з вищенаведеного можна зазначити, що міжнародний правопорядок складається з груп однорідних соціальних благ, які взяті під охорону норм міжнародного кримінального права, зокрема дані групи прав і свобод можна розглядати як родові об'єкти конкретних складів кримінальних правопорушень міжнародного характеру [1, с.76-77].

На наш погляд своєрідним родовим об'єктом міжнародних воєнних злочинів виступають суспільні відносини міжнародно-правового характеру, які покликані врегулювати безпекову сферу міжнародного співтовариства, а саме інтереси забезпечення миру та безпеки людства. У свою чергу безпосереднім об'єктом воєнного злочину міжнародного характеру виступає певне міжнародно-правове право, тобто правило ведення бойо-

вих дій, яке передбачене нормами Женевської конвенції, Додатковим протоколом до неї або ж положеннями Римського статуту Міжнародного кримінального суду, тобто мова йде про конкретне правило ведення бойових дій, яке порушується. Воєнний злочин на практиці кримінально-правового аналізу у більшості випадків виступає багатооб'єктним явищем, яким заподіюється шкода як мінімум двом об'єктам кримінально-правової охорони, перше за все нормам міжнародного правопорядку, а по-друге, шкода завжди заподіюється праву людини на життя та безпечне середовище проживання. Таким чином, можемо прорахувати ієрархію об'єктів воєнних злочинів можна зобразити наступним чином: 1. Загальний об'єкт кримінально-правової охорони - міжнародний правопорядок; 2. Родовий об'єкт - інтереси миру та безпеки людства та міжнародного співтовариства. 3. Безпосередній об'єкт – правила ведення війни які порушуються конкретним правопорушенням. 5. Додатковий об'єкт – право людини на життя та безпечне середовище проживання [5, с.283].

Наступним аналізованим елементом складу воєнного злочину виступає об'єктивна сторона воєнного злочину, яка проявляється в сукупності діянь та наслідків, які настали в результаті порушення норм міжнародного гуманітарного права. В переважній більшості випадків порушення норм міжнародного гуманітарного права вчиняється шляхом дії, як свідомої, вольової поведінки суб'єкта воєнного злочину. У випадку коли для визначення правопорушення як воєнного злочину потрібне встановлення юридичних наслідків вчиненого діяння обов'язковою ознакою об'єктивної сторони воєнного злочину виступає причинно-наслідковий зв'язок між діянням, що полягає в порушенні норм міжнародного гуманітарного права та наслідками у вигляді заподіяння шкоди об'єктові охорони норм міжнародного гуманітарного права та міжнародних нормативно-правових актів. Час, місце та обстановка вчиненого воєнного злочину в даній категорії правопорушень набувають особливого значення, оскільки саме через питання даних ознак об'єктивної сторони вчиненого воєнного злочину визначається його характеристика згідно з положень Женевської конвенції та Додаткового протоколу до неї. Також особливого зна-

чення в категорії воєнних злочинів набуває визначення способу вчинення діяння, оскільки саме він визначає методи та сукупність прийомів та засобів за допомогою яких вчиняється порушення норм міжнародного гуманітарного права в контексті правил ведення бойових дій. На практиці ми можемо простежити тенденцію до визначення воєнних злочинів триваючими кримінальними правопорушеннями, оскільки сам воєнний злочин вважається початим з моменту коли суб'єкт злочину вчиняє суспільно-небезпечне діяння і закінчується діями винної особи, спрямованої на припинення злочинних дій спрямованих на припинення злочинного посягання або з моменту настання обставин що перешкоджають здійсненню злочинного діяння.

Досить таки цікавим та багатограним є питання визначення суб'єкта міжнародного воєнного злочину. Так на практиці ми знаємо, що відповідно до нормативно-правових актів міжнародної безпекової сфери суб'єктів (учасників) бойових дій прийнято поділяти на комбатантів, тобто осіб, які беруть участь у збройній боротьбі та є представниками однієї з воюючих сторін та не комбатантів, а саме осіб, які безпосередньо участі у збройному конфлікті не беруть але входять до складу та чисельності збройних сил та надають їм допомогу, не пов'язану з проведенням бойових дій. Більшість воєнних злочинів передбачають необхідність саме спеціального суб'єкта, а саме комбатанта, а бо як передбачає Женевська конвенція «особи, яка активно виконує обов'язки військового командування або безпосередньо вчиняє дії воєнного характеру в яких простежується наявність ознак складу міжнародного воєнного злочину. На дану категорію суб'єктного складу поширюється і дія загальних положень про суб'єкта складу злочину а саме крім спеціальних ознак [7, с.210-2011].

Суб'єктивна сторона воєнного злочину проявляється у формі вини – психічному ставленні особи до вчиненого нею діяння і до можливого результату у формі суспільно-небезпечних наслідків. Провівши аналіз положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду можна визначити суб'єктивну сторону воєнного злочину за двома ознаками, а саме як умисність та свідомість.

Важливе значення також має умисел, який проявляється в характеристиці вольової поведінки особи та у її ставленні до суспільно-небезпечного діяння та його наслідків [4, с.73-74]. Для воєнних злочинів характерним є стан у якому особа усвідомлює значення своїх дій, передбачає реальну можливість настання суспільно-небезпечних наслідків та свідомо бажає їх настання. Свідомість, як ознака суб'єктивної сторони воєнного злочину полягає у розумінні особою вчинюваного нею діяння та розумінні його суспільно-небезпечних наслідків. Вина у формі необережності визнається неприпустимою, оскільки тоді виключається фактор свідомої та вольової поведінки, що відповідно до положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду є обов'язковою ознакою складу воєнного злочину міжнародного характеру.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можемо зазначити, що юридично правильний аналіз складу злочину є важливим для правильної кваліфікації вчиненого особою діяння для можливості притягнення винного до кримінальної відповідальності відповідно до норм міжнародного гуманітарного права а також положень міжнародних нормативно-правових актів. Таким чином можна зазначити, що воєнний злочин найчастіше вчиняється шляхом свідомої вольової поведінки особи. Важливим аспектом питання складу воєнного злочину та поняття даної категорії виступає особливість правової регламентації питання відповідальності за вчинення воєнних злочинів відповідно до норм міжнародного гуманітарного права та актів міжнародного законодавства, що може бути предметом подальших досліджень та наукових почиань у сфері дослідження проблематики правової категорії «Воєнний злочин» а також питання відповідальності за вчинення міжнародних правопорушень воєнного характеру.

1. Базов В.П. *Відповідальність за порушення норм міжнародного гуманітарного права. Міжнародне гуманітарне право: військові аспекти: Навч. посіб. К.: Друк. Національної академії оборони України, 2003. 250с.*
2. Базов В.П. *Кримінальна відповідальність за застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом. Вісник прокуратури. 2008. №7. С. 101-111*

3. Базов В.П. *Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни (аналіз склад злочину): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2009. 21 с.*
4. Вереша Р.В. *Умисел і його види (коментар до ст. 24 КК України) Вісник Академії адвокатури України. 2010. Число 3. С. 73–82*
5. Данилюк Т.М. *Класифікація складів злочинів та її значення для встановлення моменту закінчення злочину* Т.М. Данилюк. *Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ. Сер. юрид. 2008. Вип. 3. С. 280-288.*
6. Ломако В.А. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України* За заг. ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Вид. 4-е, доп. Х.: Одіссей, 2008. 1427 с.
7. *Міжнародне право: військові аспекти: Навч. посіб. К. Вид. Нац. акад. оборони України. 2003. 450с.*
8. Репецький В.М. *Поняття та ознаки воєнних злочинів Альманах міжнародного права. 2009. Вип. 1. С. 120-125.*

Зубанський М.К. Поняття та склад воєнного злочину в контексті положень міжнародного кримінального права

У статті проводиться комплексне дослідження правової категорії «Воєнний злочин» в контексті положень міжнародного кримінального права а міжнародних нормативно-правових актів. Поняття воєнний злочин на сьогодні не отримало чіткої правової регламентації в положеннях міжнародних нормативно-правових актів, але отримав широкого поширення та застосування на практиці перелік діянь, які відповідно до положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду а також положень Женевської конвенції визнаються воєнними злочинами.

Повний наліз категорії «Воєнний злочин» неможливий без дослідження юридичних ознак складу воєнного злочину на основі положень міжнародного гуманітарного права а також безпекової доктрини міжнародного співтовариства, через призму практики застосування міжнародних нормативно-правових актів.

Для воєнного злочину характерним виступає значущість тих ознак кримінального правопорушення, які в звичайних складах злочинів не мають значимості а в воєнних злочинах дозволяють правильно кваліфікувати суспільно-небезпечне діяння та визначити норми міжнародного законодавства, які підлягають застосуванню в випадку вчинення особою воєнного злочину. Особливою ознакою суб'єкта складу злочину виступає наявність спеціального суб'єкта вчинення воєнних злочинів, а саме комбатантів або не комбатантів. З суб'єктивної сторони воєнний злочин вчиняється свідомо та з умисною формою вини. Зазначається, що під час оцінки суспільно-небезпечного діяння як воєнного злочину важливе значення має дослідження ознак вчиненого діяння через призму ознак воєнних злочинів, які визначені нормами Женевської конвенції а

також Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Таким чином підсумовано що воєнним злочином виступає вчинення суб'єктом міжнародного або внутрішньодержавного конфлікту або прирівняними до них особами діяння, що полягає в грубому, масовому порушенні норм міжнародного гуманітарного права а також у грубому порушенні прав та свобод осіб, які беруть участь бойових діях або перебувають у районі проведення бойових дій.

Ключові слова: воєнний злочин, Римський статут Міжнародного кримінального суду, Женевська конвенція, Додатковий протокол до Женевської конвенції, міжнародне гуманітарне право, склад злочину.

Zubanskiy M.K. The concept and composition of war crimes in the context of international criminal law

The article conducts a comprehensive study of the legal category of «War Crimes» in the context of the provisions of international criminal law and international regulations. To date, the concept of war crime has not received clear legal regulation in the provisions of international law, but has become widespread and applied in practice a list of acts that are recognized as war crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court and the Geneva Convention.

A full analysis of the category of «war crime» is impossible without studying the legal features of war crimes based on the provisions of international humanitarian law and the security doctrine of the international community, through the prism of the practice of international law.

War crimes are characterized by the significance of those features of a criminal offense that are irrelevant in ordinary crimes and in war crimes allow to correctly classify a socially dangerous act and determine the rules of international law applicable to a person committing a war crime. A special feature of the subject of the crime is the presence of a special subject of war crimes, namely combatants or non-combatants. From a subjective side a military crime is accomplished consciously and with the intentional form of guilt. Marked, that during the estimation of publicly-dangerous act as military crime an important value has research of signs of perfect act through the prism of signs of soldiery crimes, that is certain the norms of Genevan convention and also Roman charter of the International criminal court. It is thus summarized that as a military crime the feasance of international or domestic conflict comes forward a subject or by the persons of act, that consists in gross, mass violation of norms of international humanitarian law and also in gross violation of rights and freedoms of persons, that participate battle actions or are in the district of realization of battle actions, equated with them.

Keywords: military crime, Roman charter of the International criminal court, Genevan convention, Additional protocol to Genevan convention, international humanitarian law, corpus delict.